

які йому більше “подобаються”. Ми вважаємо, що цю штучність долає одна коротенька, але фундаментально значуща думка – структура особистості *виникає*, як своєрідне відображення світу, в якому доведеться жити... Хотілося б, щоб ця думка не пройшла поза увагою тих, кому цікава психологія особистості.

The article explores the methodological problems of personality psychology in the modern context. The author managed to realize a unique look at how the internal world model human realizuyuchys in experience, builds the very fabric of life of their own mental states and to overcome the simplistic logic-mechanistic approach to the definition of personality that emerges as a kind of mapping the world in which to live.

Keywords: methodological problems, personality psychology, the inner picture of the world, people, experiences, reflection, life experience.

Отримано: 14.02.2011

УДК 316.362:316.6

О.В. Айрапетян, Д.В. Логвінова

Психологічні особливості сімейних відносин у сучасних моно- та поліетнічних сім'ях

У статті подається інформація теоретичного і експериментального характеру щодо проблеми подружніх взаємовідносин у моно- та поліетнічних сім'ях. Особливості міжособистісних відносин пов'язуються нами з соціально-психологічними трансформаціями, які відбуваються у сучасному суспільстві (глобалізація та інформатизація соціуму). Результати дослідження засвідчили, що зміст психологічних і сімейно-рольових відносин піддається великим змінам у процесі розвитку суспільства, що вимагає більшого усвідомлення, координування самим подружжям своїх шлюбних відносин.

Ключові слова: подружні взаємовідносини, психологічна сумісність, моноетнічні сім'ї, поліетнічні сім'ї, задоволеність шлюбом, сімейні цінності, рольова адекватність, актуальний смисловий стан.

В статтю подається інформація теоретического и экспериментального плана по проблемам супружеских взаимоотношений в моно- и

полиэтнических семьях. Особенности межличностных отношений рассматриваются нами в связи с социально-психологическими трансформациями, происходящими в современном обществе (глобализация и информатизация социума). Результаты исследования свидетельствуют, что содержание психологических и семейно-ролевых отношений подвергается большим изменениям в процессе развития общества, что требует большего осознания, координирования самой супружеской парой своих брачных отношений.

Ключевые слова: супружеские взаимоотношения, психологическая совместимость, моноэтнические семьи, полиэтнические семьи, удовлетворенность браком, семейные ценности, ролевая адекватность, актуальное смысловое состояние.

На сучасному етапі розвитку нашої країни відбуваються значні соціально-економічні, політичні та культурні зміни, що призводять до загострення суспільних протиріч, переосмислення цінностей, норм і законів моралі. Як наслідок, суспільство починає замислюватися над тим, що раніше вважалося непорушним та незаперечним: сутність, призначення та виправданість існування тих чи інших соціальних інститутів і, перш за все, сім'ї. Яскраво проявляється прагнення нових поколінь відійти від нав'язуваних суспільних стереотипів. Нові потреби взаємодії суспільства та особистості породжують інші цінності та норми, і, у свою чергу, модифікують структуру та функції сім'ї [5;10;12]. У сімейних парах часто відзначається спотворення образу сім'ї та образу чоловіка або дружини, у результаті чого формуються "сімейні міфи", що негативним чином позначається на характері подружньої взаємодії та життєдіяльності сім'ї в цілому [6]. У сучасній сім'ї подружні, батьківські та інші соціально важливі ролі з вражаючою швидкістю змінюються, наповнюючись новим змістом, що актуалізує дослідницький інтерес до їх вивчення. Отже, сьогодні в умовах трансформації суспільства назріла об'єктивна необхідність вивчення сім'ї та сімейних відносин як теоретичної бази для надання психологічної допомоги подружжю.

Сучасні дослідження шлюбно-сімейних відносин розглядають проблеми подружжя не тільки в теорії, але і з позицій практичного консультування. Проблеми схожості-відмінності подружжя у плані особистісних характеристик, а також ролевих і ціннісних орієнтацій висвітлюються в роботах К.Вітек, О.М.Волкової, Т.В.Галкіної, О.К.Дмитренко, Д.В.Ольшанського, О.П.Ощепкової, Б.М.Петухова, Д.Майерс та ін. Велика кількість робіт присвячена проблемі орієнтацій подружжя у сфері сімейних ролей (Є.В.Антонюк, В.В.Матіна, М.М.Обозов, Н.Ф.Федотова та ін.). На необхідність обліку в дослідженнях змін, які відбуваються у сім'ї

на різних стадіях її життя, вказують Ю.Є.Альошина, О.М.Волкова, Т.М.Мишина, Т.О.Гурко та ін. Більшість учених відкрито визнає велику роль особистісних, соціально обумовлених характеристик подружжя в оцінці якості їх шлюбу та загального психічного здоров'я сім'ї. Тому дослідження останніх років продовжують розкривати особливості ціннісних орієнтацій і уявлень про сім'ю та шлюб.

Метою нашого дослідження було розкриття особистісних властивостей і міжособистісних відносин шлюбних партнерів в умовах трансформації соціальних цінностей та норм.

Ми припустили, що соціально-психологічні характеристики подружніх взаємовідносин у моно- та поліетнічних сім'ях опосередковані етнічним складом сім'ї, а також соціальними змінами, що відбулися в нашому суспільстві за останні десятиріччя.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження нами ставилися й вирішувалися наступні завдання:

- систематизувати теоретико-методологічні підходи у вітчизняній і зарубіжній літературі з проблеми подружніх взаємовідносин;
- виявити рівень задоволеності шлюбом у моноетнічних та поліетнічних сім'ях, встановити міру злагоженості суджень (або вчинків) чоловіка та дружини за ідентичними аспектами подружньої діяльності;
- проаналізувати уявлення шлюбних партнерів про значущість різних сфер сімейного життя та уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною під час реалізації сімейних функцій;
- вивчити системи цінностей та домінуючих потреб, що визначають змістовний бік спрямованості особистості і складають основу її відносин з оточуючим світом, з іншими людьми, із самим собою.

У дослідженні були використані наступні методи: теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми сімейних взаємовідносин, емпіричне дослідження за допомогою спостереження, бесіди, а також наступних методик: тест-опитувальник "Задоволеність шлюбом" В.В.Століна, Т.Л.Романової, Г.П.Бутенка; тест "Рольові очікування і домагання" А.Н.Волкової та Т.М.Трапезникової; тест "Смисложиттєві орієнтації" Д.А.Леонтьєва. Обробка емпіричних даних являла собою визначення їх відсоткової представленості у моноетнічних та поліетнічних сім'ях та оцінку достовірності відмінностей між вибірками за допомогою χ^2 -критерію Фішера, а також аналіз таблиць відмінювання.

Нами досліджувалося 50 подружніх пар, поділених на 2 групи за етнічною ознакою. Перша група включала в себе 25 слов'янських (моноетнічних) сімей, друга група – 25 сімей, в яких дружина – українка, а чоловік – кавказької національності (поліетнічні сім'ї). Вік досліджуваних складав 20-30 років, стаж шлюбу коливався від 1 до 5 років.

Результати дослідження за *методикою В.В.Століна, Т.Л.Романової, Г.П.Бутенка* засвідчили, що серед опитаних моноетнічних подружніх пар 16% дружин та 24% чоловіків мають низький рівень задоволеності шлюбом, 56% дружин та 48% чоловіків – середній рівень, а для 28% дружин та 28% чоловіків характерним є високий рівень задоволеності шлюбом. Ці показники незначною мірою відрізняються від тих, що отримані в поліетнічних сім'ях: максимальне незадоволення шлюбом виказали 12% дружин та 16% чоловіків, цілковиту задоволеність – 40% дружин та 36% чоловіків, 48% та 48% відповідно мають середній рівень задоволеності шлюбом. Дослідження показало, що сучасні молоді люди в своїй більшості готові до подружнього життя, відповідально та диференційовано виконують подружні функції, внаслідок чого задовольняється потреба у рості та змінах як сім'ї в цілому, так і кожного її члена. Заслужовує на увагу той факт, що чоловіки та дружини з поліетнічних сімей більш задоволені подружнім життям, ніж моноетнічні пари. Їх шлюб обумовлюється, перш за все, співпаданням інтересів і духовних цінностей подружжя та контрастністю їх особистісних якостей.

Узгодженість у ступені задоволеності шлюбом ми вивчали на підґрунті аналізу таблиць спряженості. Результати дослідження засвідчили високий ступінь узгодженості подружжя задоволеністю шлюбом як у моно- (76%), так і в поліетнічних сім'ях (88%), який відображає взаємодію та цілковите порозуміння між чоловіками та дружинами в окремих подружніх парах.

На думку деяких психологів, задоволеність шлюбом обумовлюється співпаданням інтересів і духовних цінностей та контрастністю їх особистісних якостей. Сюди слід віднести і вміння шлюбних партнерів вести переговори за всіма аспектами подружнього життя [11;3;6].

Існують протилежні точки зору на питання про те, як забезпечується найкраще поєднання індивідуальностей у подружній парі. Є думка, що для повної гармонії відносин чоловік і дружина повинні бути максимально схожі один на одного, мати однакові або близькі риси характеру, інтереси, переконання. Згідно з протилежною точкою зору, найкраще поєднання відбувається за

принципом взаємного доповнення, коли деякі яскраво виражені риси характеру одного члена сім'ї врівноважують слабку вираженість цих рис у іншого, і навпаки [9].

Психологічна сумісність – це мінлива особливість конкретної сім'ї, яка формується відношеннями у подружжі та стилем сімейного спілкування [8;9].

Психологи впевнені, що поєднання в сім'ї двох абсолютно несумісних людей – явище виключне [8]. Серйозна різниця в культурному рівні, життєвих цінностях, які дійсно можуть перешкоджати нормальним відносинам, як правило, виявляються ще на стадії дошлюбного знайомства та утримують людей від створення сім'ї. Якщо ж серйозних розходжень не виявилось, усі інші розходження укладаються в стиль сімейних відносин та за щирої готовності подружжя йти один одному назустріч не перешкоджає благополуччю родини [4;7;2].

Дослідження індивідуальних показників шкал сімейних цінностей у подружньому житті за *методикою О.М. Волкової та Т.М. Трапезникової* засвідчило, що майже за всіма шкалами методики спостерігався високий ступінь узгодженості сімейних цінностей. І в моноетнічних, і в поліетнічних сім'ях подружжя вважають найбільш значущими у сімейному житті спільність інтересів (88% та 88% відповідно), потреб, уявлень, життєвих цілей чоловіка та дружини. Можна припустити, що молоді люди орієнтуються на так званий “подружній” тип сімейної організації, в основі якого лежить ціннісно-орієнтаційна єдність шлюбних партнерів. На думку подружніх пар, у сімейному житті також важливі батьківські обов'язки; чуйні та теплі взаємовідносини; модний зовнішній вигляд; прагнення реалізувати професійні інтереси; готовність вирішувати господарсько-побутові проблеми сім'ї.

Слід зазначити, що сфера інтимно-сексуальних відносин менш значуща у сімейному житті. Це достатньо характерно для молодого подружжя, оскільки розуміння цінності інтимних відносин, як правило, формується у процесі спільного життя по мірі досягнення психосексуальної сумісності чоловіка та дружини.

Заслугує на увагу той факт, що у подружніх моноетнічних парах у 40% випадків спостерігається незлагодженість в уявленнях про значущість соціальної та професійної активності у сімейному житті, яка є основною цінністю у процесі міжособистісної взаємодії чоловіка та дружини. У поліетнічних сім'ях за цією сферою спостерігалась менша незлагодженість (20%). Отримані відмінності досягли рівня статистичної тенденції ($\varphi=1,55'$) Ми припустили, що

виявлена різниця в поглядах чоловіків і дружин у двох вибірках стосовно прояву активності позасімейних інтересів обумовлена вступом усталених уявлень про призначення жінки та чоловіка. У міжетнічних сім'ях ці уявлення є більш непохитними.

Аналізуючи ступінь узгодженості сімейних цінностей подружніх пар, слід зазначити, що високий рівень незлагодженості уявлень молодого подружжя за будь-якою цінністю свідчатиме про проблемність у взаємовідносинах чоловіка і дружини та про існування достатньо небезпечного рівня конфліктності подружжя.

Цікавим також виявились відмінності у поглядах подружніх партнерів, що належать до різних або однакових культур, на цінність батьківсько-виховної сфери (відповідно 64% та 80%). У поліетнічних сім'ях виявилась більша неузгодженість у питаннях про розподіл батьківських обов'язків, стилі виховання, значущість даної сфери сімейного життя. На наш погляд, виявлена незлагодженість уявлень може бути пояснена відсутністю досвіду батьківсько-виховного процесу.

Під час аналізу специфіки уявлень подружньої пари про значущість сімейних цінностей ми у нашому дослідженні виходили з того, що установки чоловіка та дружини відносно найважливіших сфер життєдіяльності сім'ї можуть мати ідеальний характер, але не відповідати реальній рольовій поведінці шлюбних партнерів. Адекватність рольової поведінки чоловіка і дружини у подружніх парах залежить від відповідності рольових очікувань рольовим домаганням подружжя.

Під час аналізу отриманих результатів моноетнічних пар за методикою "Рольові очікування і домагання" нами було виявлено, що показники відсоткової представленості ступеня рольової адекватності у різних сферах життєдіяльності сім'ї не однакові. Невідповідність рольових очікувань чоловіків рольовим домаганням дружин спостерігається у сфері соціальної та професійної активності (36%). Жінки прагнуть бути майстрами своєї справи. Однак чоловіки вважають, що професійна зайнятість дружин може бути лише незначною. Показники рольової адекватності дружин демонструють відповідність очікувань дружин і домагань чоловіків у сфері їх професійних інтересів, в орієнтації на дотримання вимог сучасної моди. Водночас очікування дружин активного вирішення чоловіками господарсько-побутових питань (40%), виконання батьківсько-виховних обов'язків (44%) не узгоджуються з рольовими домаганнями чоловіків.

У поліетнічних сім'ях показники відсоткової представленості ступеня рольової адекватності у різних сферах життєдіяльності сім'ї

також мають деякі розбіжності. Відповідність ролевих очікувань чоловіків ролевим домаганням дружин спостерігається у батьківсько-виховній (68%) та емоційно-психотерапевтичній (72%) сферах, в уявленні про значущість зовнішньої привабливості (84%). Отже, готовність дружин виконувати материнські обов'язки, виявляти моральну підтримку членам родини та слідкувати за своїм зовнішнім виглядом узгоджується з установкою чоловіків мати привабливу, модно одягнену дружину, яка виконує обов'язки матері. Невідповідність ролевих очікувань чоловіків ролевим домаганням дружин спостерігається у професійній (40%) та господарсько-побутовій (44%) сферах сімейного життя. Дружини орієнтуються на реалізацію власних професійних інтересів, ігноруючи виконання господарських та побутових питань. При цьому очікують активного виконання чоловіками емоційно-психотерапевтичної функції, що не узгоджується з ролевими домаганнями чоловіків (36%).

Відмінності у відсотковій представленості показників ролевої адекватності чоловіків та дружин з моно- та поліетнічних ми вивчали за допомогою ϕ -критерію Фішера (див. табл.1. та 2.). Чим вище показники ролевої адекватності чоловіків та дружин з моно- та поліетнічних сімей, тим краще вони поєднуються у процесі міжособистісної взаємодії.

Таблиця 1

Показники ролевої адекватності чоловіків з моно- та поліетнічних сімей

Сімейні цінності	Рольова адекватність чоловіків домагання дружин – очікування чоловіків		ϕ
	Моноетнічні	Поліетнічні	
Господарсько-побутова	64	44	1,41'
Батьківсько-виховна	72	68	0,31
Соціальна активність	36	40	0,29
Емоційно-психотерапевтична	68	72	0,31
Зовнішня привабливість	80	84	0,37

Примітка: ' – $p \leq 0,1$.

У чоловіків з моно- та поліетнічних сімей показники ролевої адекватності мали незначні відмінності у господарсько-побутовій сфері ($p \leq 0,1$). Це свідчить про те, що ролеві очікування чоловіків з міжетнічних сімей стосовно активного виконання дружинами побутових функцій не узгоджуються з ролевими домаганнями дружин (44%), на відміну від моноетнічних сімей (64%).

Показники рольової адекватності дружин з моно- та поліетнічних сімей

Сімейні цінності	Рольова адекватність дружин домагання чоловіків – очікування дружин		Ф
	Моноетнічні	Поліетнічні	
Господарсько-побутова	40	76	2,62**
Батьківсько-виховна	44	76	2,34**
Соціальна активність	76	84	0,70
Емоційно-психотерапевтична	72	36	2,59**
Зовнішня привабливість	84	80	0,37

Примітка: ** – $p \leq 0,01$.

У жінок значні відмінності між їх очікуваннями та домаганнями чоловіків спостерігалися у господарській ($\phi=2,62$; $p \leq 0,01$), виховній ($\phi=2,34$; $p \leq 0,01$) та емоційно-психотерапевтичній ($\phi=2,59$; $p \leq 0,01$) сферах. Невідповідність рольових очікувань дружин рольовим домаганням чоловіків в уявленнях про значущість виконання батьківських обов'язків (40%) та побутових питань (44%) спостерігалися в подружніх моноетнічних парах. Дружини очікують від чоловіків активного виконання “жіночих” функцій, у той час як чоловіки зберігають традиційні уявлення про власні ролі в сімейній взаємодії. Найменша рольова адекватність дружин з поліетнічних сімей спостерігалася в установках на створення психотерапевтичної атмосфери в родині. Рольові домагання чоловіків з приводу прояву моральної та емоційної підтримки не узгоджуються з очікуваннями дружин, на відміну від моноетнічних сімей.

Отже, ми бачимо, що у свідомості сучасної молоді трансформувалося не тільки ставлення до шлюбу, але й дійсно змінився погляд на подружнє життя в багатьох аспектах. Зокрема, жінки з поліетнічних сімей орієнтуються на реалізацію власних та професійних інтересів, при цьому очікують активного виконання чоловіками емоційно-терапевтичної функції. Жінки з моноетнічних сімей прагнуть бути майстрами своєї справи, ігноруючи виконання господарських та побутових питань, разом з тим очікують від чоловіків активного рішення побутових питань, виконання батьківсько-виховних обов'язків.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій подружжя дало можливість виявити переживання осмисленості життя кожного з його членів, які мають свої особливості як у моно-, так і поліетнічних

сім'ях. Досліджувані були розділені на 8 груп за різними актуальними смисловими станами, які відображають цінності та домінуючі потреби.

Перша група актуального смислового стану (8% чоловіків і 4% дружин в моноетнічних сім'ях; 0% чоловіків і 4% дружин в поліетнічних сім'ях) характеризується низькими показниками осмисленості минулого, сьогодення і майбутнього. Для даної групи характерні незадоволеність прожитою частиною життя, низька осмисленість свого життя в сьогоденні, відсутність цілей у майбутньому та дискретне сприйняття свого життя в цілому. Особистісні смисли індивіда в подібному випадку позбавлені спрямованості та часової перспективи. Крім того, досліджувані цієї групи демонструють невіру в свої сили контролювати події власного життя, фаталізм і переконаність у тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю, свобода вибору ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє (низькі бали за субшкалами "Локус контролю – Я" і "Локус контролю життя"). Цей показник підтверджується вираженим екстернальним загальним локусом контролю та низьким рівнем суб'єктивного контролю в області невдач, невиразність прагнення до набуття знань про навколишній світ.

Другу групу відрізняють низькі показники осмисленості сьогодення і майбутнього та висока осмисленість минулого (4% чоловіків і 12% дружин в моноетнічних сім'ях; 4% чоловіків і 8% дружин в поліетнічних сім'ях). Дана група характеризує людину як незадоволену процесом життя, яка не бачить життєвих перспектив, у якої все в минулому. Дана група, так само, як і попередня, демонструє екстернальний загальний локус контролю, низький рівень суб'єктивного контролю в області невдач, невіру в свої сили, але має середні показники за шкалою "Локус контролю життя". Можна припустити, що цей факт ілюструє положення В. Франкла про те, що минуле здатне надавати сенс майбутньому життю, оскільки саме цей локус у даному стані дозволяє людині відчувати пройдений відрізок життя як продуктивний і осмислений. Для даного стану характерні схильність до замкненості у своєму світі, сухість у контактах з навколишнім світом, а також песимістичність, схильність до роздумів, інертність у прийнятті рішень.

Третя група (8% чоловіків і 16% дружин в моноетнічних сім'ях; 12% чоловіків і 8% дружин в поліетнічних сім'ях) являє собою стан з високою осмисленістю сьогодення і низькими показниками осмисленості минулого і майбутнього. Даний стан характеризує людину як гедоніста, що живе сьогоднішнім днем, не має цілей і

незадоволений минулим. Можна сказати, що її особистісні сенси носять респондентний, ситуативний і захисний характер. Показники локусу внутрішнього контролю себе і життя такі ж, як і в попередній групі. При цьому відзначається емоційна нестійкість, схильність до афектних реакцій, конформність по відношенню до авторитетів і зневага думок інших. Крім того, наголошується внутрішня замкненість при зовнішній відкритості, уникнення глибоких і емоційно насичених контактів з людьми, тобто нездатність до суб'єкт-суб'єктного спілкування.

Четверта група актуального смислового стану (4% чоловіків і 16% дружин у моноетнічних сім'ях; 8% чоловіків і 4% дружин у поліетнічних сім'ях) характеризується високими показниками осмисленості минулого та сьогодення і низькою осмисленістю майбутнього. Подібний стан властивий людям, що живуть сьогоднішнім і вчорашнім днем. Можна сказати, що система особистісних сенсів у даному випадку спрямована на те, щоб жити. При даному стані спостерігаються середні показники за субшкалами локусу контролю себе і життя. Однак низька осмисленість цілей у житті орієнтує систему особистісних смислів на адаптаційні форми взаємодії з об'єктивною реальністю, які проявляються у завищеній самооцінці і високому рівні домагань і одночасно в потребі бути причетним до інтересів групи, в оптимізмі і яскравості емоційних проявів при деякій поверховості переживань і недолугості, у прагненні заперечувати існуючі проблеми, раціоналізувати і витісняти явища, що викликають тривогу.

До п'ятої групи (8% чоловіків і 4% дружин в моноетнічних сім'ях; 12% чоловіків і 12% дружин в поліетнічних сім'ях) належать стани з вираженою осмисленістю цілей і низькими показниками осмисленості сучасного і минулого. Дана група характеризує людину як прожектори, плани якої не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Орієнтування смислового локусу на цілі виконує в даному випадку функцію захисту від реальних проблем, часто за допомогою занурення в ілюзорно-компенсаторну реальність при раціоналізації явищ об'єктивної реальності і реагування зовні за звинувачуючим типом, тобто шляхом приписування оточуючим недовірливості, нерозуміння і ворожості. При цьому стані відзначаються низькі показники локусу контролю життя і середні – локусу контролю себе.

Шоста група смислового стану (24% чоловіків і 20% дружин у моноетнічних сім'ях; 20% чоловіків і 12% дружин у поліетнічних сім'ях) характеризується незадоволеністю своїм життям у

сьогоденні (низька осмисленість справжнього процесу життя), при цьому особистісні смисли мають певну спрямованість на минулий досвід (висока осмисленість минулого) і націленість на майбутнє (високі показники осмисленості майбутнього). Дану ситуацію можна охарактеризувати як прагнення вийти з несприятливого середовища; це підтверджується стійкими середніми показниками локусів контролю-Я і життя. При цьому стані спостерігається деяка демонстративність і афективність поведінки і при цьому низька сензитивність до себе. Однак тривалість такого стану може привести до збільшення фрустраційної напруженості з усіма витікаючими наслідками.

Сьома група досліджуваних (16% чоловіків і 12% дружин у моноетнічних сім'ях; 16% чоловіків і 28% дружин у поліетнічних сім'ях) має високі показники осмисленості сьогодення і майбутнього при низькій осмисленості минулого. Незважаючи на те, що минула частина життя слабо осмислена, сам процес життя сприймається досліджуваними як цікавий, емоційно насичений і має виражену перспективу, яка і надає життю осмисленості. Локуси контролю-Я і життя, як і в попередньому стані, носять стійкі середні показники. Однак неосмислення минулого досвіду звужує спектр інтеграції індивіда з об'єктивною реальністю. Це виражається у "приземленості", прагнення творити "як треба", нездатності мимовільно і безпосередньо виражати свої почуття, а також в орієнтації на тверезість, практичність і раціональний підхід до вирішення проблем.

Восьма група смислового стану (16% чоловіків і 16% дружин у моноетнічних сім'ях; 28% чоловіків і 24% дружин у поліетнічних сім'ях) відображає позитивний полюс свідомості. У даному випадку всі три тимчасових локуси мають високі показники осмисленості. Даний стан характеризується відчуттям того, що минулий відрізок життя був продуктивним і осмисленим, процес життя у цьому сприймається як цікавий, емоційно насичений, а осмисленість цілей майбутнього надає всьому життю людини осмисленість, спрямованість і часову перспективу. Також дана група стану характеризується високими балами за шкалою "Локус контролю Я" і "Локус контролю життя", орієнтацією на цінності самоактуалізації, гнучкістю поведінки, високою міжособистісною чутливістю.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що чоловікам з поліетнічних сімей екзистенційний вакуум не загрожує. У них виявлений досить високий рівень осмисленості життя. Вони черпають сенс життя у результатах пройденій його частини. У них виявлений високий рівень цілепокладання та яскравіше виражена

тенденція довіряти своїм силам. Провідною є думка про те, що людина може контролювати власне життя, вільно приймати рішення і нести відповідальність за їх втілення. Значна кількість жінок з поліетнічних сімей має високі показники осмисленості сьогодення і майбутнього при низькій осмисленості минулого. Незважаючи на те, що минула частина життя слабо осмислена, сам процес життя сприймається ними як цікавий, емоційно насичений і має виражену перспективу, яка і надає життю змістовності. Для більшості чоловіків та жінок з моноетнічних сімей притаманне відчуття продуктивності пройденого відрізка життя, вони позитивно оцінюють свої досягнення та задоволені власним ступенем самореалізації. Але в той же час прослідковується фаталізм, зневіра у тому, що в житті все залежить від докладання власних сил, їх цілі не мають реальної опори у сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх виконання, але вони можуть керувати своїм життям, будувати плани та успішно реалізовувати їх за допомогою авторитетної підтримки.

При характеристиці актуального смислового стану необхідно враховувати, що локалізація особистісних смислів може носити тимчасовий, ситуативний характер, бути лише ланкою у постійній низці актуальних смислових станів. На відміну від багатьох інших особистісних характеристик, смислова сфера значною мірою визначається індивідуальними уявленнями людини про соціальну бажаність, оскільки норми соціуму і є одним з найважливіших джерел її формування. Індивідуальні дані, які були отримані у дослідженні, мають розглядатися тільки у контексті соціально-культурних норм значущого оточення.

На основі аналізу отриманих даних нами були сформульовані наступні висновки:

1. У чоловіків і дружин з моно- та поліетнічних сімей рівень загальної незадоволеності взаємовідносинами був представлений майже однаковими показниками. Заслуговує на увагу той факт, що чоловіки незалежно від етнічного складу сім'ї більшою мірою відчувають незадоволеність шлюбом, порівняно з жінками.

2. Рівень загальної задоволеності взаємовідносинами в поліетнічних парах значно вищий за рівень задоволеності сімейними відносинами в моноетнічних. Це обумовлюється, перш за все, співпаданням інтересів і духовних цінностей подружжя та контрастністю їх особистісних якостей.

3. Ступінь узгодженості сімейних цінностей і в моноетнічних, і в поліетнічних сім'ях спостерігався достатньо високий. Подружжя вважають найбільш значущими у сімейному житті спільність

інтересів, уявлень, життєвих цілей чоловіка та дружини. Разом з тим були виявлені розходження в деяких сферах подружнього життя. У подружніх моноетнічних парах спостерігалась незлагодженість в уявленнях про значущість соціальної та професійної активності, яка є основною цінністю в процесі міжособистісної взаємодії чоловіка та дружини. У поліетнічних сім'ях виявилась більша неузгодженість у питаннях про стилі виховання та розподіл батьківських обов'язків.

4. Показники відсоткової представленості ступеня рольової адекватності подружніх моноетнічних пар у різних сферах життєдіяльності сім'ї не однакові. Невідповідність рольових очікувань чоловіків рольовим домаганням дружин спостерігалась у сфері соціальної та професійної активності, разом з тим очікування дружин активного рішення чоловіками господарсько-побутових питань, виконання батьківсько-виховних обов'язків не узгоджувалися з рольовими домаганнями чоловіків.

5. Показники відсоткової представленості ступеня рольової адекватності подружніх поліетнічних пар також мають деякі розбіжності. Невідповідність рольових очікувань чоловіків рольовим домаганням дружин спостерігалась у професійній та господарсько-побутовій сферах сімейного життя. Дружини орієнтувалися на реалізацію власних професійних інтересів, ігноруючи виконання господарських та побутових питань. При цьому очікували активного виконання чоловіками емоційно-психотерапевтичної функції, що не узгоджується з рольовими домаганнями чоловіків.

6. Переживання осмисленості життя кожного з членів подружжя мають свої особливості як у моно-, так і поліетнічних сім'ях. У чоловіків та жінок поліетнічних сімей виявлений досить високий рівень осмисленості життя, цілепокладання та яскраво виражена тенденція довіряти своїм силам. Більшість чоловіків і жінок з моноетнічних сімей характеризується незадоволеністю своєю життям у сьогоднішній, при цьому особистісні смисли мають певну спрямованість на минулий досвід і націленість у майбутнє.

Отже, отримані дані засвідчили, що зміст психологічних і сімейно-рольових відносин піддається великим змінам у процесі розвитку суспільства, що вимагає більшого усвідомлення, координування самим подружжям своїх шлюбних відносин.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. Семейная психология / Т. Андреева. – СПб, 2004. – С. 61, 73, 80, 113.

2. Аргайл М. Влияние взаимоотношений на счастье и удовлетворенность. Психология семьи. Хрестоматия. / Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара, 2002. – С. 387-392.
3. Бодалёв А.А. Семья в психологической консультации / А.А.Бодалёв, В.В.Столин. – М., 1989. – 208 с.
4. Волкова А.Н. Социально-психологические факторы супружеской совместимости : Канд. дисс. – Л., 1979. – 236 с.
5. Дружинин В. Теоретическая типология моделей семьи // Психология семьи. Хрестоматия / В.Дружинин; Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара, 2002. – 752 с.
6. Кратохвил С. Психотерапия семейно-социальных дисгармоний / С.Кратохвил. – М., 1991. – 280 с.
7. Михеева А.Р. Некоторые особенности современного процесса формирования семьи // ЭЖО. – 1999. – № 9. – С. 120-130.
8. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Диагностика супружеских затруднений / Н.Н.Обозов, А.Н.Обозова// Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – № 2. – С. 147-151.
9. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Три подхода к исследованию психологической совместимости / Н.Н.Обозов, А.Н.Обозова // Вопросы психологи. – 1981. – № 6. – С. 98-101.
10. Роджерс К. Психология супружеских отношений / К.Роджерс. – М., 2002. – 288 с.
11. Сермягина О.С. Эмоциональные отношения в семье. Социально-психологическое исследование / О.С.Сермягина. – Кишинев: Штиинца, 1991. – 86 с.
12. Трапезникова Т. М. Социальная психология семьи: Методическое пособие к курсу лекций / Т. М.Трапезникова. – Л.: ЛГУ, 1987.
13. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г.Эйдемиллер, В.В.Юстицкис. – СПб.: Питер, 2001. – 672 с.

This article contains information of the theoretical and experimental nature of the problem of marital relationships in mono-and multi-ethnic families. Features of interpersonal relations are investigated in connection with the social and psychological transformation which take place in our society (globalization and informatization of society).

Keywords: marital relationships, psychological combination, mono-ethnic family, multiethnic family, marriage satisfaction, family values, role adequacy, meaning the actual state.

Отримано: 10.02.2011